مطالعات محیطی هفت حصار شماره بیست و دوم/ سال ششم/ زمستان ۱۳۹۶
صفحات ۱۲۳-۱۱۱

تحلیلی بر قضاوت ذهنی شهروندان در مورد عدالت فضایی و توزیع عادلانه کارکردهای شهری (نمونه موردی: بافت فرسوده کرمانشاه)

مهرداد محبی*

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۶/۱۰
تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۸/۱۰

چکیده

این تحقیق ازنظر روش توصیفی- تحلیلی بوده و برای انجام آن ابتدا مطالعات اکتشافی به‌صورت کتابخانه‌ای و بازدید مقدماتی صورت گرفته و مطالعه میدانی با استفاده از ابزارهای تحقیق صورت گرفت. در این مقاله ابتدا هدف تبیین توزیع سرانه کاربری‌های از منظر عدالت اجتماعی در بافت فرسوده شهر کرمانشاه بوده است ابتدا با استفاده از روش تاپسیس و با توجه به میزان سرانه کاربری‌ها در محلات، امتیاز هر یک از محلات به دست آمد. بعدازاین مرحله، با توجه به اینکه هدف اصلی مقاله سنجش میزان رضایتمندی شهروندان از امکانات موجود در محدوده موردمطالعه بود بر اساس نتایج پرسشنامه رضایتمندی از نحوه عملکرد مدیریت شهری سنجیده شد و سپس با استفاده از روش‌های آمار فضایی مانند رگرسیون وزنی جغرافیایی همبستگی فضایی بین نتایج حاصل از توسعه فضایی و میزان کیفیت زندگی با رویکرد ذهنی مشخص گردید. نتایج حاصل از رگرسیون وزنی جغرافیایی نشان داد که در محلات گمرک، فیض‌آباد، سید جمال شمالی، حاج محمدتقی و سرچشمه ارتباط فضایی مثبت بوده است؛ بدین معنی که توسعه فضایی این مناطق برافزایش کیفیت زندگی و رضایتمندی آن تأثیر مثبتی دارد، هر چه در این محلات عدالت فضایی بیشتر شود باعث افزایش رضایتمندی خواهد شد.

واژگان کلیدی

عدالت اجتماعی، نابرابری محله‌ای، شاخص‌های کیفیت زندگی، سرانه‌های شهری، تکنیک‌های چندمعیاره

* کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، گروه شهرسازی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران. 1391.mm@gmail.com

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.22.10.9]

مقدمه

عدالت فضایی از مباحثی است که در سال‌های اخیر در میان برنامه ریزان اهمیت ویژه‌ای یافتـه اسـت. ازآنجاکـه تسـهیلات شـهری ساختاردهنده شکل و ماهیت کالبدی، اجتماعی و فضایی شهر است، بی‌عدالتی در نحوهٔ توزیع آن تأثیر جبـران‌ناپـذیری بـر سـاختار و ماهیت شهر گذاشته است. بی‌توجهی به مقوله عدالت فضایی در کشورهای مختلف به‌ویژه جهان سوم، زمینه‌ساز تشدید فقر، شـکاف طبقاتی و ناحیه‌ای، حاشیه‌نشینی، بحران‌های زیست‌محیطی، فزآیندگی آشوب‌ها و ناآرامی‌های اجتمـاعی و قـومی- ناحیـه‌ای گردیـده است (Williams, 1999:168). عدالت فضایی شهر عمدتاً بر وجه توزیعی عدالت با توجه به ناهمسـانی‌هـای ناحیـه‌ای، حفـظ تعـادل مناسبات انسان و محیط، برخورداری همسان شهروندان از فرصت‌ها و کاهش آثار زیان‌بار ناشی از عـدم توزیـع عادلانـه فرصـت‌هـا و امکانات در گستره سرزمین ملی با محوریت مقوله تنوع فضایی تأکید دارد (اطهاری،۱۳۸۶: ۲۶). ازآنجاکه هـر شـهری دارای تـوان‌هـا و ویژگی‌های خاص خود است، لذا فعالیت‌های وارده بر پهنه شهر می‌بایست متناسب با توان‌ها و ظرفیت‌های آن، به‌منظور بهـره‌بـرداری معقولانه و بهینه امکانات از شهر باشد و این امر مگر به‌واسطه شناخت و ادراک فضای شهری میسر نخواهد شد (وارثی،۱۳۸۷: ۴۳). رشد شتابان جمعیت شهری از یک‌سو و عدم توانایی در پاسخ‌گویی به نیاز این جمعیت ناشی از عدم آمادگی جهت رویارویی با ایـن وضـعیت نقطه شروع پیدایش نابرابری‌های مختلف بود. نابرابری‌های اجتماعی قبل از هر چیز در معیارهای زندگی منعکس می‌شود که به‌نوبه خود بـا مفهوم فرصت‌ها و کیفیت زندگی ارتباط دارد. توزیع نامتقارن کیفیت زندگی یکی از مهم‌ترین ابزارها برای پی بردن به وجود نـابرابری‌هـای اجتماعی در هر جامعه است (همان،۲۲۷). کمیابی وسایل ارضاء نیازها به‌صورت قاعده «خیر محدود»[1] در همه انواع جوامع بشری حـاکم است موجب می‌شود که گروه‌ها و طبقات اجتماعی برخوردار از قدرت به‌منظور تضمین دسترسی خود به امکانات، کالاهـا، وسـایل و بـه طورکلی تسهیلات لازم برای ارضاء نیازها به سازوکارهایی متوسل شوند که از دسترس دیگران به این تسهیلات جلوگیری کنند (همان، ۲۲۸)؛ درنتیجه، بین کیفیت زندگی افراد و دسترسی به خدمات رابطه معناداری وجود دارد. نابرابری اجتماعی اساساً خود بازتاب دسترسی متفاوت طبقات و قشرهای مختلف به انواع این کالاها در هر جامعه است. به این اعتبار نابرابری در فرصت‌های زندگی یعنی توزیع تفاوتی و تفاضلی امکانات و فرصت‌های از قبیل تحصیلات، اشتغال، درآمد، بهداشت و نظایر این‌ها مهم‌ترین شاخص بـرای درک موقعیـت‌هـای نابرابر در پایگاه‌های اجتماعی و اقتصادی افراد و گروه‌ها در هر جامعه است (زاهـدی،۱۳۸۲:۲۲۷). محـدوده موردمطالعـه در ایـن تحقیـق بافت فرسوده کرمانشاه است. متأسفانه مدیریت شهری برای حل معضلات بافت‌های فرسوده و بخصوص بافت فرسوده شهر کرمانشـاه تلاش مثمر ثمری صورت نداده است و امکانات موجود همان خدماتی بوده است که سالیان پیش ایجادشده است که حتی به‌مرورزمـان دچار فرسودگی گشته‌اند و کارایی خود را کاهش داده‌اند. این مقاله در پی آن است که میزان عدالت فضایی و دسترسـی بـه امکانـات و خدمات مشخص گردد و سپس با استفاده ازنظر سنجی معلوم گردد که شهروندان به چه میزان از وضعیت موجود رضایت دارند؟

مبانی نظری

در قرآن کریم به‌کرات از واژه عدالت استفاده گردیده که نشان‌دهنده میزان اهمیتی است که خداوند به امـر عـدالت بـه‌عنـوان زیربنـای تعالی جامعه و تضمین‌کننده سعادت انسان قائل شده است. نمونه‌های از آن برآورده می‌شود:

ثروت نباید نزد گروهی اندکی تجمع یابد و طبقه غنی ایجاد شود (حشر، آیه ۷) خداوند نگهبان عدل و درستی است (آل‌عمران، آیه ۱۵). خداوند به عدل و احسان فرمان می‌دهد (نمل، آیه ۹۰) به مردم فرمان می‌دهد که در برپایی عدالت کوشا باشند (نساء، آیه ۱۳۵) در نظر خداوند عدالت از هر عمل دیگری به تقوا نزدیک‌تر است (مائده، آیه ۴۲). پیامبر مأموریت دارد که به عدالت در میان مردم حکـم نمایـد (شوری، آیه ۱۵). امام علی عوامل زیر را مانعی در راه عدم تحقق عدالت می‌دارند: خودکامگی، امتیاز جویی، تبعیض، پـیش‌داوری، سـود پرستی، هوا هوس و تشنج. مفهوم "عدالت اجتماعی" در شهر، در حفظ منافع گروه‌های مختلف اجتماعی به‌طور عام و گروهـای هـدف به‌طور خاص، از طریق توزیع بهینه منابع شهری، درآمدها و هزینه‌ها است (Gary, 2002). مفهوم عدالت اجتمـاعی از دهـه ۱۹۶۰ وارد ادبیات جغرافیایی شده اما ریشه‌ای نوع جغرافیای مردمی که در رسیدن به عدالت اجتماعی تلاش می‌کند، به پیشنهادها پترو کروپتکین[2] در زمینه پیکار علیه فقر، ناسیونالیسم اروپایی و نژادپرستی آر یک قرن پیش از یک قرن قبل برمی‌گردد (شـکوی‌ای، ۱۳۸۲: ۱۸۹). بـرای اولین بار صدای بازماندگان در جوامع انسانی در علم جغرافیا طنین‌انداز می‌گردد. بدین‌سان از دهه ۱۹۷۰ به بعـد نظـام ارزشـی و نظـام اخلاقی تفکرات جغرافیایی را به مسیرهای تازه‌ای می‌کشاند (شکوی‌ای،۱۳۷۸:۱۴۱). در اواخر دهه ۱۹۶۰، بـه دلیـل افـزایش تنازعـات و

1 Limited good
2 Peter Kropotkin

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.22.10.9]

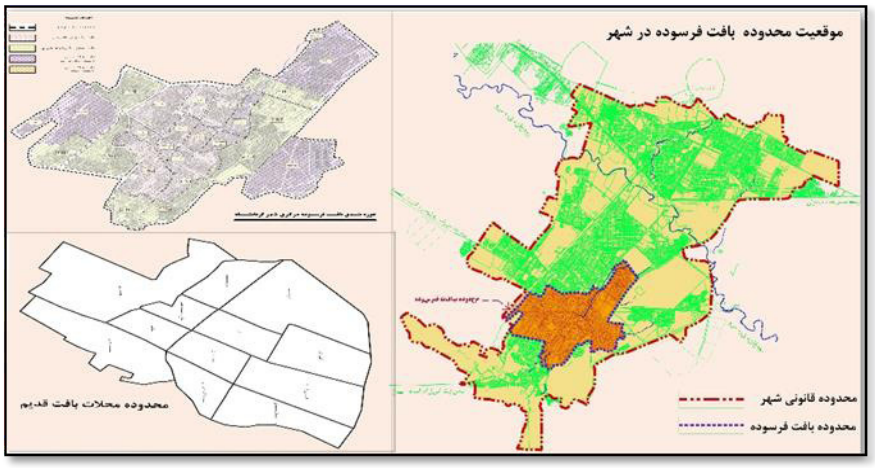
تنش‌های شهری در جوامع غربی، برنامه‌ریزی شهری، به سمت "عدالت اجتماعی" گرایش یافت به‌طوری‌که به‌شدت در کاهش نزاع‌های شهری و کنترل اجتماعی و ایجاد تعادل در جامعه سرمایه‌داری غرب موفق بود. حتی سرمایه‌داری جهانی برای تحکیم پایه‌های قدرت خود به ایجاد نهادهای جدید در دفاع از حقوق محرومان باهدف کنترل اجتماعی اعتراضات اقشار محروم دست یابد و این امر از حمایت مالی تکنوکرات‌ها و صاحبان سرمایه برخوردار بود (هاروی، ۱۳۷۹).

عدالت فضایی، مفهومی چندبعدی و پیچیده و درعین‌حال نوظهور و میان‌رشته‌ای است که در اشکال گوناگون در حوزه‌های علمی چون برنامه‌ریزی شهری، معماری، جامعه‌شناسی، جغرافیا و ... طرح‌شده است و موردبررسی قرارگرفته است و بر مبنای این رویکرد عدالت، بعد فضایی دارد و بنابراین می‌توان از یک نگرش فضایی به‌منظور تشخیص بی‌عدالتی در شهر استفاده کرد (داداش‌پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۴). به بیانی عدالت فضایی، توزیع عادلانه و دموکراتیک منافع و مسئولیت‌های اجتماعی در فضا با مقیاس‌های مختلف است. عدالت فضایی با اذعان به این نکته که فضا به شکل اجتماعی تولید می‌شود و فضای تولیدشده به روابط اجتماعی شکل می‌دهد، به تقویت مفهوم عدالت اجتماعی می‌پردازد (Bromberg et al., 2007: 3). در عدالت فضایی با دو رویکرد اصلی روبه‌رو هستیم: ۱- توزیع فضایی ۲- فرایندهای تصمیم سازی (مارکوس و همکاران، ۲۰۰۹: ۱۹۳۱). رویکرد اول بر پایه پرسش‌هایی درباره توزیع فضایی و یا توزیع فضایی- اجتماعی و تلاش برای دستیابی به یک توزیع برابر جغرافیایی بر اساس نیازها و خواست شهروندان شکل‌گرفته است؛ مانند دسترسی به خدمات شهری، فرصت‌های شغلی، دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی، کیفیت هوای خوب و... (داداش‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۸).

رویکرد دوم بر فرایندهای تصمیم سازی تأکید دارد. این رویکرد همچنین بازنمودهای فضایی، مکانی و هویتی و اعمال اجتماعی را شامل می‌شود؛ مانند وجود رویکردهای تبعیض‌آمیز در شکل‌دهی به فضای شهری. به‌بیان‌دیگر، عدالت فضایی هم می‌تواند به‌عنوان محصول و هم فرایند دیده شود. عدالت فضایی محصول گرا در قالب الگوهای توزیعی که به‌خودی‌خود عادلانه / ناعادلانه هستند، در حوزه‌های جغرافیایی معنا می‌یابد. عدالت فضایی فرایندی نیز به‌عنوان فرآیندهای شکل‌دهنده به فضا موردبحث قرار می‌گیرند (Dufaux Fainstein, 2014 ; et al., 2009).

محدوده موردمطالعه

یکی از بزرگ‌ترین پهنه‌های بافت فرسوده شامل هسته مرکزی شهر است که دارای ابنیه تاریخی و میراثی است. هسته مرکزی و تاریخی شهر کرمانشاه در اطراف بازار شکل‌گرفته است و حدود زمانی پیدایش این بافت از میانه قاجاریه (۱۲۷۰ قمری تا ۱۳۰۰) است. ازنظر اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی، بافت تاریخی بخش جدایی‌ناپذیر مجموعه شهر موجود است و محدوده تاریخی شهر کرمانشاه، هم‌اکنون هسته مرکزی کالبدی شهر را تشکیل داده است و به لحاظ ساختار شهری به شکل شعاعی و مرکزی با بخش‌های میانی و جدید شهر پیوند دارد. به‌طورکلی در حدود ۱۲/۳۳ درصد از بافت‌های شهر کرمانشاه در زمره بافت‌های فرسوده به شمار می‌رود. بافت فرسوده قدیمی واجد ارزش تاریخی، ۳۶۳/۳۷ هکتاراست و ۳/۸ درصد مساحت شهر، ۶ درصد کل جمعیت شهر را به خود اختصاص داده است. این محدوده که در پی توسعه شتابان شهری چند دهه اخیر در جنوب شهر واقع‌شده است، از شمال به خیابان‌های سیلو و کارگر، از شرق به خیابان‌های اسدآبادی و شریعتی و از غرب به خیابان‌های کارگر و شهید مدنی و از جنوب به خیابان فاطمی و شورا محدود است.

تصویر ۱- موقعیت محدوده بافت قدیم کرمانشاه

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.22.10.9]

روش تحقیق

این تحقیق ازنظر روش توصیفی- تحلیلی بوده و برای انجام آن ابتدا مطالعات اکتشافی به‌صورت کتابخانه‌ای و بازدید مقدماتی صورت گرفته و مطالعه میدانی با استفاده از ابزارهای تحقیق صورت گرفت. جمع‌آوری اطلاعات منابع کتابخانه‌ای و پرسشنامه‌ای بوده است. جامعه آماری موردمطالعه شهروندان ساکن در بافت فرسوده کرمانشاه است، ابتدا سرانه کاربری‌های شهری را از طرح تفضیلی و طرح جامع استخراج کردیم، سپس برای به دست شاخص‌های کیفیت زندگی از دو روش کتابخانه‌ای و پرسشنامه‌ای استفاده‌شده است. تجزیه‌وتحلیل اطلاعات با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره و آماری و آمار فضایی بوده است. ابتدا با استفاده از روش تاپسیس و با توجه به میزان سرانه کاربری‌ها در محلات، امتیاز هر یک از محلات به دست آمد. بعدازاین مرحله، با توجه به اینکه هدف اصلی مقاله سنجش میزان رضایتمندی شهروندان از امکانات موجود در محدوده موردمطالعه بود بر اساس نتایج پرسشنامه رضایتمندی از نحوه عملکرد مدیریت شهری سنجیده شد و سپس با استفاده از روش‌های آمار فضایی مانند رگرسیون وزنی جغرافیایی همبستگی فضایی بین نتایج حاصل از توسعه فضایی و میزان کیفیت زندگی با رویکرد ذهنی مشخص گردید.

یافته‌های تحقیق

برای رسیدن به یافته‌های تحقیق از دو رویکرد عینی و ذهنی استفاده‌شده است که رویکرد اول بر اساس داده‌ها و اطلاعات موجود که نشان‌دهنده نتیجه برنامه‌ریزی مدیریت شهری است و رویکرد دوم بر اساس نظرات شهروندان حاصل‌شده است که درواقع نشان‌دهنده نگاه شهروندان به برنامه‌ریزی شهری و خروجی اصلی آن برنامه‌ریزی‌ها از طرف مدیران شهر کرمانشاه است. ابتدا به ارزیابی شاخص‌های عینی بر اساس داده‌های استخراج‌شده پرداخته خواهد شد و سپس نتایج نظرات شهروندان با رویکرد ذهنی ارزیابی می‌گردد.

بررسی سرانه‌های هر یک از کاربری‌ها در سطح محلات بافت فرسوده کرمانشاه

ارزیابی نحوه توزیع سرانه‌های کاربری‌های شهری در سطح محلات بافت فرسوده کرمانشاه: هدف از بررسی چگونگی توزیع امکانات و خدمات در سطح محلات آن است که دریابیم که تا چه اندازه این نحوه توزیع با اهداف برنامه‌ریزی محله‌ای و ناحیه‌ای منطبق است. در این راستا دو دیدگاه کلی در این زمینه مطرح است. در نخستین دیدگاه که به سهم مساوی[3] موسوم است دستیابی عادلانه به امکانات در کوچک‌ترین سطوح در این تحقیق محلات شهری اساس برنامه‌ریزی تلقی می‌شود. به‌عبارت‌دیگر توزیع امکانات و منابع در میان همه نواحی شهری می‌بایست به‌صورت عادلانه و برابر صورت گیرد. اساس دیدگاه دوم به نتیجه مساوی[4] معروف است مبتنی بر این است که نابرابری در سطوح کوچک‌تر به‌شرط رسیدن به نتیجه‌ای برابر در سطوح بزرگ‌تر (مناطق) قابل تعدیل است. بر پایه این تفکر تمرکز یک فعالیت ویژه دریکی از نواحی می‌بایست با تمرکز دیگر فعالیت در نواحی دیگر جبران شود (سیف‌الدینی، ۱۳۸۲: ۵۵). در راستای این هدف با استفاده از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای از طرح‌های تفصیلی، جامع شهر، همچنین برداشت‌های میدانی پژوهشگران اطلاعات کافی سرانه‌های شهری را برداشت کردیم. داده‌های استخراج‌شده نشان‌دهنده این است که در مورد برخی از کاربری‌ها مانند فضاهای سبز و ورزشی و تا حدودی هم فضاهای بهداشتی درمانی شرایط بسیار نامناسبی در سطح محلات وجود دارد و امکانات ناچیزی در اختیار شهروندان ساکن در بافت فرسوده شهر کرمانشاه قرار دارد.

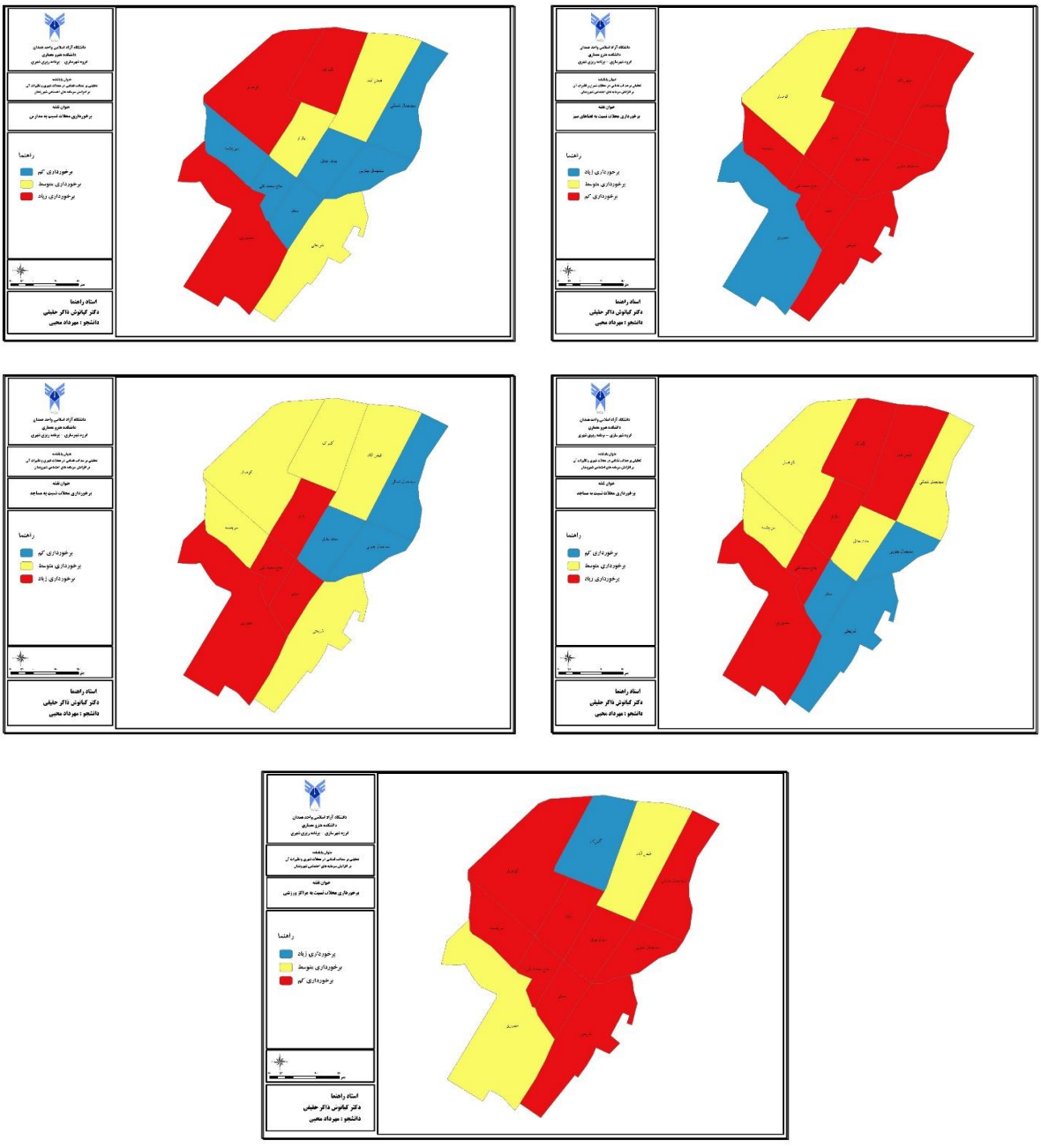
جدول ۱- توزیع سرانه‌های شهری در سطح محلات بافت فرسوده کرمانشاه

نوع کاربری / محلات	فضاهای سبز	آموزشی	مذهبی	بهداشتی	ورزشی
کوهساری	۲.۰۱	۲.۳۲	۰.۳۳	۰.۸۹	۰
گمرک	۰	۱۳.۲۸	۶.۹۸	۱.۱۸	۸.۱۸
فیض‌آباد	۰.۲۳	۱.۵	۱.۲۶	۰.۸۶	۰.۳
سید جمال شمالی	۰	۰.۶۶	۰.۳۵	۰.۰۹	۰
سید جمال جنوبی	۰	۰.۶	۰.۱	۰.۲۴	۰
حداد عادل	۰	۲.۱۳	۰.۴۸	۰	۰

3 Equal Share
4 Equal Result

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.22.10.9]

نوع کاربری / محلات	فضاهای سبز	آموزشی	مذهبی	بهداشتی	ورزشی
بازار	۰	۱.۶۵	۳.۵۷	۱.۷۷	۰
سرچشمه	۰	۰.۹۳	۰.۳۶	۰.۵۷	۰
حاج محمدتقی	۰	۰	۲.۵	۲.۳۸	۰
معلم	۰	۲.۸۹	۰.۱	۲.۳۱	۰
شریعتی	۰.۳	۰.۷	۰.۲۶	۰.۹۱	۰
مصوری	۱۰.۵۲	۳.۲۹	۰.۷۱	۲.۱۸	۰.۵۵

تصویر ۲- نقشه‌های به‌دست‌آمده از میزان سرانه‌های کاربری‌ها

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.22.10.9]

رتبه‌بندی محلات با استفاده از روش تاپسیس

بعد از ارزیابی هر یک از شاخص‌ها می‌توان نسبت به رتبه‌بندی نهایی محلات ازنظر میزان برخورداری از خدمات و تسهیلات پرداخت. برای این کار از روش تاپسیس استفاده می‌گردد که امتیازات هر محله بر اساس میزان سرانه خدمات موردبررسی در نظر گرفته می‌شود. به دست آوردن امتیازات نهایی به دو منظور صورت می‌گیرد. ۱- مشخص شدن میزان برخورداری محلات بر اساس تمام شاخص‌ها ۲- استفاده از امتیازات به‌دست‌آمده برای لحاظ کردن آن‌ها به‌عنوان متغیر مستقل در ارتباط با شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر اساس روش رگرسیون جغرافیایی وزنی در مرحله بعدی پایان‌نامه. در این مرحله محلات بندی شده‌اند، برای این کار از روش **TOPSIS** استفاده‌شده است که مراحل این به ترتیب توضیح داده‌شده است:

مرحله اول: پس از جمع‌آوری داده‌ها و ترکیب آن‌ها، ماتریس داده‌های خام هر یک از معیارها در محدوده موردمطالعه تعریف شد. ماتریس تصمیم‌گیری که متشکل از گزینه‌ها (سطرها) و معیارها (ستون‌ها) است. گزینه‌های مورداستفاده محلات بافت فرسوده کرمانشاه و معیارهای موردنظر شاخص‌های عدالت فضایی می‌باشند.

جدول ۲- ماتریس داده‌های خام (ماتریس تصمیم‌گیری)

معیار / محلات	فضای سبز	آموزشی	مسجد	بهداشتی	ورزشی
کوهساری	۲.۰۱	۲.۳۲	۰.۳۳	۰.۸۹	۰
کمرگ	۰	۱۳.۲۸	۶.۹۸	۱.۱۸	۸.۱۸
فیض‌آباد	۰.۲۳	۱.۵	۱.۲۶	۰.۸۶	۰.۳
جمال شمالی	۰	۰.۶۶	۰.۳۵	۰.۰۹	۰
جمال جنوبی	۰	۰.۶	۰.۱	۰.۲۴	۰
حداد عادل	۰	۲.۱۳	۰.۴۸	۰	۰
بازار	۰	۱.۶۵	۳.۵۷	۱.۷۷	۰
سرچشمه	۰	۰.۹۳	۰.۳۶	۰.۵۷	۰
محمدتقی	۰	۰	۲.۵	۲.۳۸	۰
معلم	۰	۲.۸۹	۰.۱	۲.۳۱	۰
شریعتی	۰.۳	۰.۷	۰.۲۶	۰.۹۱	۰
مصوری	۱۰.۵۲	۳.۲۹	۰.۷۱	۲.۱۸	۰.۵۵

مرحله دوم: پس از تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری به نرمال‌سازی این ماتریس از طریق فرمول زیر می‌پردازیم که نتایج آن در جدول ۳ آمده است:

$$r_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m} X_{ij}^{2}}}$$

جدول ۳- ماتریس نرمال شده

معیار / محلات	فضای سبز	آموزشی	مسجد	بهداشتی	ورزشی
کوهساری	۰.۱۹	۰.۱۶	۰.۰۴	۰.۱۹	۰.۰۰
کمرگ	۰.۰۰	۰.۹۱	۰.۸۳	۰.۲۵	۱.۰۰
فیض‌آباد	۰.۰۲	۰.۱۰	۰.۱۵	۰.۱۸	۰.۰۴
جمال شمالی	۰.۰۰	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۲	۰.۰۰
جمال جنوبی	۰.۰۰	۰.۰۴	۰.۰۱	۰.۰۵	۰.۰۰
حداد عادل	۰.۰۰	۰.۱۵	۰.۰۶	۰.۰۰	۰.۰۰
بازار	۰.۰۰	۰.۱۱	۰.۴۳	۰.۳۷	۰.۰۰

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.22.10.9]

معیار / محلات	فضای سبز	آموزشی	مسجد	بهداشتی	ورزشی
سرچشمه	۰.۰۰	۰.۰۶	۰.۰۴	۰.۱۲	۰.۰۰
محمدتقی	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۳۰	۰.۵۰	۰.۰۰
معلم	۰.۰۰	۰.۲۰	۰.۰۱	۰.۴۸	۰.۰۰
شریعتی	۰.۰۳	۰.۰۵	۰.۰۳	۰.۱۹	۰.۰۰
مصوری	۰.۹۸	۰.۲۳	۰.۰۸	۰.۴۵	۰.۰۷

مرحله سوم: در این مرحله بالاترین ارزش A_i^+ و پایین‌ترین ارزش A_i^- توابع معیار از ماتریس تصمیم‌گیری استخراج‌شده است.

$A^+=\{(\text{Max } V_{ij}|\ j\varepsilon J),\ (\text{Min } V_{ij}|\ j\varepsilon J^-)|i=\{1,2,3,\ldots,m\}\},\ J=\{1,2,3,\ldots,n)$

$A^-=\{(\text{Min } V_{ij}|\ j\varepsilon J),\ (\text{Max } V_{ij}|\ j\varepsilon J^-)|i=\{1,2,3,\ldots,m\}\},\ J^-=\{1,2,3,\ldots,n$

جدول ۴- بالاترین و پایین‌ترین ارزش معیارها

	فضای سبز	آموزشی	مسجد	بهداشتی	ورزشی
vmax(A+)	۰.۹۸۱۶۲۰۹۳۴	۰.۹۱۰۸۳۵۶۹	۰.۸۳۱۳۸۸۴۵۶	۰.۴۹۵۹۵۶۰۴۶	۰.۹۹۷۰۸
vmin(A-)	۰	۰	۰.۰۰۲۹۷۷۷۵۲	۰	۰

مرحله چهارم: بعد از تعیین بالاترین و کمترین ارزش توابع معیار، باید ارزش ایده‌آل و ایده‌آل منفی محاسبه شود. بدین منظور ابتدا وزن‌های به‌دست‌آمده در آنتروپی در ماتریس تصمیم‌گیری ضرب شده، سپس طبق فرمول زیر d^+_j و d_i^- به دست می‌آید.

محاسبه اندازه فاصله هر گزینه از ایده‌آل و ایده‌آل منفی

$$d_i^- = \{\sum_{j=1}^{n}(V_{ij}-V_j^+)^2\}^{0.5} \quad d_i^+ = \{\sum_{j=1}^{n}(V_{ij}-V_j^-)^2\}^{0.5}$$

مرحله پنجم: محاسبه نزدیکی نسبی به راه‌حل ایده‌آل

$$cl_i^+ = \frac{d_i^-}{(d_i^+ + d_i^-)} \quad 0 \le cl_i^+ \le 1$$

جدول ۵- محاسبه مقدار Ci و رتبه‌بندی نهایی

محلات	di+	di-	Cli+	رتبه
کمرگ	۱.۰۱۲۹۷۱	۱.۶۰۳۲۸۴	۰.۶۱۲۸۱۶	۱
مصوری	۱.۳۷۶۲۰۱	۱.۱۰۹۹۶۴	۰.۴۴۶۴۵۶	۲
بازار	۱.۶۶۵۸۷۸	۰.۵۷۱۹۶۳	۰.۲۵۵۵۸۷	۳
محمدتقی	۱.۷۵۲۷۴۴	۰.۵۷۶۹۵۶	۰.۲۴۷۶۵۲	۴
معلم	۱.۷۷۱۲۵۱	۰.۵۲۰۶۵۹	۰.۲۲۷۱۷۳	۵
فیض‌آباد	۱.۷۴۹۷۹۸	۰.۲۵۷۱۷۲	۰.۱۲۸۱۳۹	۶
شریعتی	۱.۸۳۹۱۷۱	۰.۱۹۹۵۷۹	۰.۰۹۷۸۹۳	۷
کوهساری	۱.۸۳۲۷۷۱	۰.۱۸۹۷۱۶	۰.۰۹۳۸۰۳	۸
حداد عادل	۱.۸۴۰۶۴۳	۰.۱۵۵۸۱۹	۰.۰۷۸۰۴۷	۹
سرچشمه	۱.۸۵۴۵۲۱	۰.۱۳۸۵۹۳	۰.۰۶۹۵۳۶	۱۰
جمال جنوبی	۱.۸۹۳۲۷۹	۰.۰۶۵۳۸	۰.۰۳۳۳۸	۱۱
جمال شمالی	۱.۸۸۶۳۴۷	۰.۰۶۲۴۴۵	۰.۰۳۲۰۴۳	۱۲

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.22.10.9]

تصویر ۳- برخورداری محلات بر اساس امتیازات به‌دست‌آمده از کل شاخص‌ها

با توجه به امتیازات به‌دست‌آمده از روش تاپسیس و با در نظر گرفتن امتیازات نهایی محلات گمرک و مصوری از برخورداری مطلوبی برخوردار هستند و محلات معلم، حاج محمدتقی و بازار دارای وضعیت متوسطی می‌باشند. محلات شریعتی، سید جمال جنوبی، سید جمال شمالی، فیض‌آباد، حداد عادل، کوهسار و سرچشمه از وضعیت نامطلوبی برخوردار هستند. این مسئله نشان می‌دهد که اکثر محلات در بافت فرسوده کرمانشاه از توزیع امکانات فضایی مناسبی برخوردار نیستند. این امر موجب می‌شود ساکنان اصیل این محلات که زمانی جزء متمولین شهر کرمانشاه بوده‌اند به محلات نوبنیاد و با امکانات مناسب‌تر مهاجرت نمایند.

ارزیابی عدالت فضایی بر اساس رویکرد ذهنی (نظرات شهروندان)

بعد از بررسی شاخص‌های عدالت فضایی بر اساس سرانه‌های موجود، به بررسی این شاخص‌ها بر اساس دیدگاه شهروندان پرداخته می‌شود. برای این منظور پرسشنامه‌ای که دربرگیرنده سؤالات عدالت فضایی و سرمایه‌های اجتماعی می‌باشند طراحی گردید و بین شهروندان ساکن توزیع گردید.

عدالت فضایی

به‌منظور ارزیابی و بررسی شاخص‌های عدالت فضایی در پرسشنامه سؤالاتی در ارتباط با رضایتمندی از وضعیت خدمات، دسترسی مناسب به مدارس، مراکز بهداشتی – درمانی، مرکز شهر، مراکز تفریحی و ... از شهروندان پرسیده شد که نتایج آن در جدول ۶ آورده می‌شود.

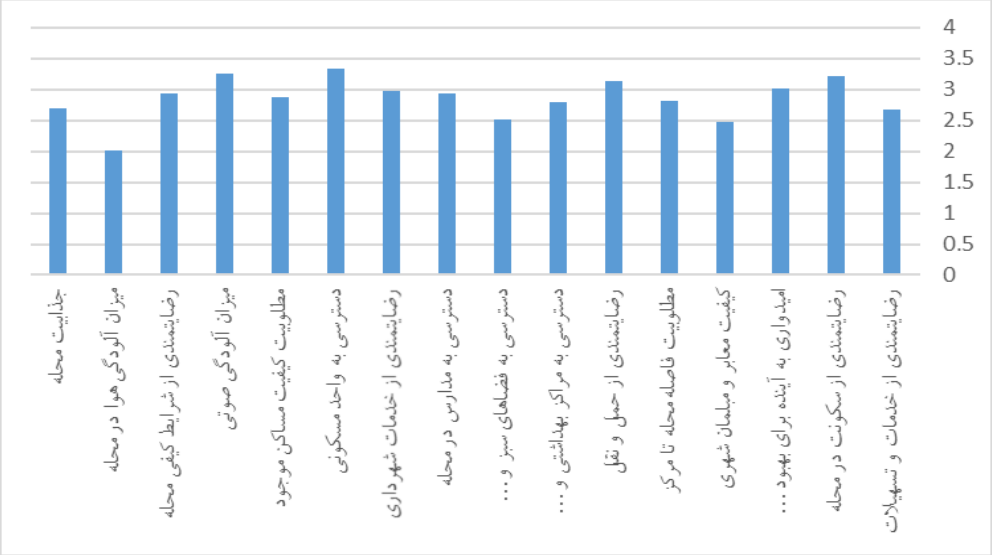
جدول ۶-گویه عدالت فضایی

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار
رضایتمندی از خدمات و تسهیلات	۲.۶۷	۱.۰۷
رضایتمندی از سکونت در محله	۳.۲۱	۱.۰۷
امیدواری به آینده برای بهبود وضعیت محله	۳.۰۲	۱.۰۴
کیفیت معابر و مبلمان شهری	۲.۴۸	۱.۰۵
مطلوبیت فاصله محله تا مرکز	۲.۸۲	۱.۲۷
رضایتمندی از حمل‌ونقل	۳.۱۳	۱.۰۳
دسترسی به مراکز بهداشتی و درمانی	۲.۸۰	۱.۳۷
دسترسی به فضاهای سبز و پارک و مراکز تفریحی	۲.۵۲	۱.۳۴
دسترسی به مدارس در محله	۲.۹۳	۱.۲۴

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.22.10.9]

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار
رضایتمندی از خدمات شهرداری	۲.۹۷	۱.۱۹
دسترسی به واحد مسکونی	۳.۳۴	۰.۹۵
مطلوبیت کیفیت مساکن موجود	۲.۸۷	۱.۰۹
میزان آلودگی صوتی	۳.۲۶	۱.۴۰
رضایتمندی از شرایط کیفی محله	۲.۹۴	۱.۱۴
میزان آلودگی هوا در محله	۲.۰۲	۱.۲۶
جذابیت محله	۲.۷۰	۱.۰۸

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، شاخص‌های مطلوبیت دسترسی به واحد مسکونی با میانگین ۳.۳۴، آلودگی صوتی با میانگین ۳.۲۶، رضایتمندی از سکونت ۳.۲۱ دارای بیشترین میانگین و شاخص‌های رضایتمندی از خدمات ۲.۶۲، دسترسی به فضای سبز ۲.۵۲، کیفیت معابر ۲.۴۸ و آلودگی ۲.۰۲ دارای کمترین میانگین است.

تصویر ۴- نمودار میانگین شاخص‌های عدالت فضایی

میزان رضایتمندی از خدمات در سطح محلات

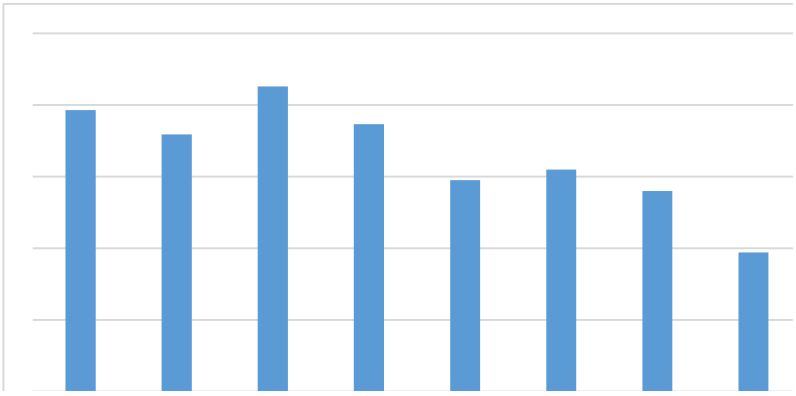
به‌منظور به دست آوردن میانگین هر یک از محلات از آزمون One Way ANOVA استفاده‌شده است که بر اساس نتایج به‌دست‌آمده در شاخص عدالت فضایی، محله‌های گمرک با میانگین ۶۵.۸۸، حاج محمدتقی با میانگین ۶۲.۵۷ دارای بیشترین میانگین و محله‌های جمال جنوبی با میانگین ۴۱.۵۶ و حداد عادل با میانگین ۳۹.۴۲ دارای کمترین میانگین می‌باشند. میانگین همه محلات در جدول ۷ آورده شده است.

جدول ۷- میزان عدالت فضایی در سطح محلات

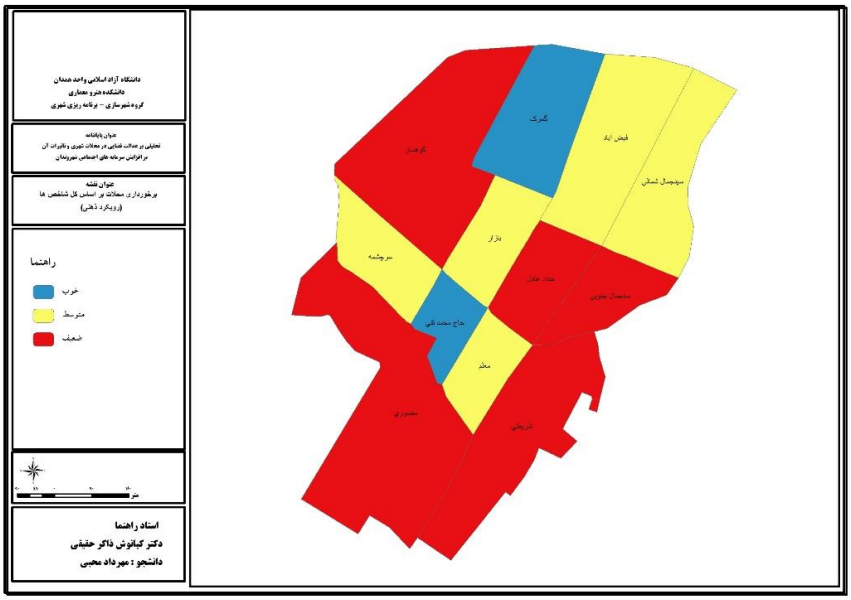
نام محله	میانگین	انحراف معیار	حد پایین	حد بالا	کمترین	بیشترین
گمرک	۶۵.۸۸	۴.۲۸	۶۳.۶۸	۶۸.۰۹	۶۰	۷۵
فیض‌آباد	۵۸.۳۰	۱۰.۵۷	۵۴.۳۵	۶۲.۲۵	۳۵	۷۹
جمال شمالی	۵۵.۵۷	۱۱.۵۷	۵۱.۶۰	۵۹.۵۵	۳۶	۷۱
جمال جنوبی	۴۱.۵۶	۷.۴۸	۳۸.۶۰	۴۴.۵۱	۳۳	۵۸
حداد عادل	۳۹.۴۲	۴.۹۳	۳۶.۲۹	۴۲.۵۵	۳۴	۴۹
شریعتی	۴۷.۹۸	۸.۹۷	۴۵.۶۹	۵۰.۲۸	۳۰	۶۷

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.22.10.9]

نام محله	میانگین	انحراف معیار	حد پایین	حد بالا	کمترین	بیشترین
کوهساری	۵۰.۹۹	۱۱.۴۷	۴۸.۴۲	۵۳.۵۶	۳۴	۷۷
مصوری	۴۹.۴۹	۱۲.۷۰	۴۶.۲۹	۵۲.۶۹	۲۷	۷۳
بازار	۵۷.۳۱	۷.۳۲	۵۲.۸۹	۶۱.۷۳	۴۹	۶۸
محمدتقی	۶۲.۵۷	۵.۱۳	۵۷.۸۳	۶۷.۳۱	۵۵	۶۹
معلم	۵۵.۸۷	۴.۳۷	۵۳.۴۴	۵۸.۲۹	۴۸	۶۳
سرچشمه	۵۹.۲۹	۵.۶۷	۵۶.۹۰	۶۱.۶۹	۴۸	۶۷

تصویر ۵- نمودار عدالت فضایی

تصویر ۶- نقشه عدالت فضایی بر اساس رویکرد ذهنی

تطبیق نتایج به‌دست‌آمده از رویکردهای عینی و ذهنی

به‌منظور مشخص شدن نتایج حاصل از رویکرد عینی و اینکه درنهایت برنامه‌ریزی برای خدمات‌رسانی موجبات رضایتمندی شهروندان را باعث شده است یا نه. نتایج حاصل دو رویکرد باهم دیگر مقایسه می‌شوند. جدول نشان می‌دهد که چقدر وضعیت موجود گویای رضایتمندی شهروندان می‌باشد. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد محلات گمرک، سید جمال جنوبی، کوهساری، معلم هم ازنظر وجود امکانات موجود و هم ازنظر رضایتمندی شهروندان منطبق با همدیگر می‌باشند ولی محلاتی مانند سرچشمه، مصوری و سید جمال شمالی دارای اختلاف فاحشی می‌باشند.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.22.10.9]

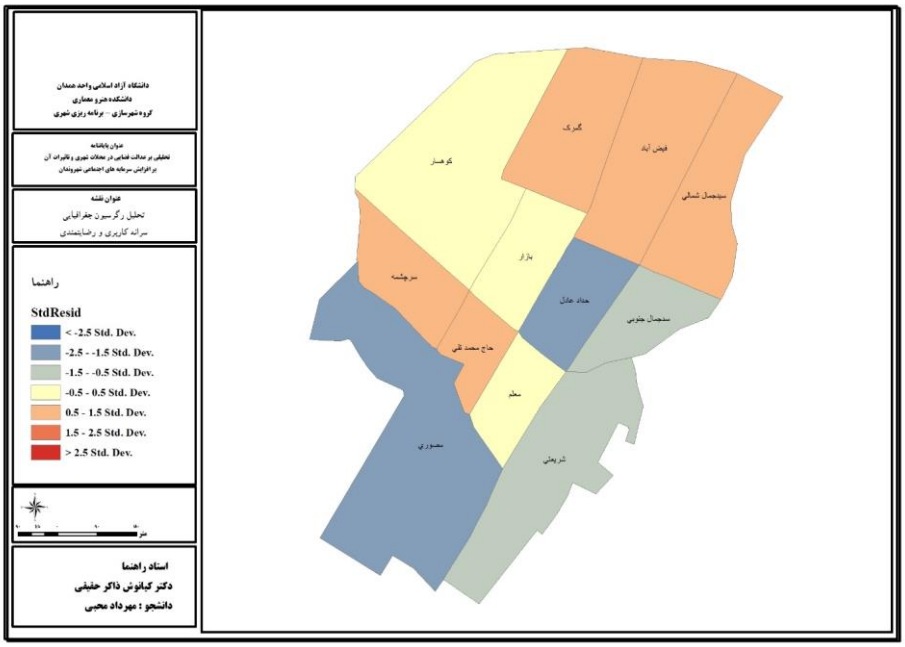
جدول ۸- رتبه‌بندی محلات بر اساس دسترسی و خدمات و نظرات ذهنی شهروندان

نام محله	عینی	رتبه	ذهنی	رتبه	فاصله رتبه‌ها
گمرک	۰.۶۱۳	۱	۶۵.۸۸	۱	۰
فیض‌آباد	۰.۱۲۸	۶	۵۸.۳۰	۴	۲
جمال شمالی	۰.۰۳۲	۱۲	۵۵.۵۷	۷	۵
جمال جنوبی	۰.۰۳۳	۱۱	۴۱.۵۶	۱۱	۰
حداد عادل	۰.۰۷۸	۹	۳۹.۴۲	۱۲	۳
شریعتی	۰.۰۹۸	۷	۴۷.۹۸	۱۰	۳
کوهساری	۰.۰۹۴	۸	۵۰.۹۹	۸	۰
مصوری	۰.۴۴۶	۲	۴۹.۴۹	۹	۷
بازار	۰.۲۵۶	۳	۵۷.۳۱	۵	۲
محمدتقی	۰.۲۴۸	۴	۶۲.۵۷	۲	۲
معلم	۰.۲۲۷	۵	۵۵.۸۷	۶	۱
سرچشمه	۰.۰۷۰	۱۰	۵۹.۲۹	۳	۷

تحلیل همبستگی فضایی

برای مشخص شدن ارتباط فضایی در مقیاس محله بین داده‌های عینی و نتایج به‌دست‌آمده از رضایتمندی شهروندان از روش‌های همبستگی چندمتغیره و رگرسیون فضایی (GWR) استفاده می‌شود. نتایج مدل‌سازی رگرسیونی (GWR) نشان می‌دهد که مقدار ضریب R2 برابر ۰.۵۱ است و مقدار ضریب R2 تعدیل‌شده برابر ۰.۴۲ است. بدین معنی که بین توزیع خدمات و رضایتمندی شهروندان در محلات همبستگی مثبت وجود دارد و شاخص‌های توسعه فضایی به مقدار ۴۰ درصد از رضایتمندی شهروندان را پیش‌بینی می‌کنند.

لایه خروجی تحلیل رگرسیون وزنی جغرافیایی باقیمانده استانداردشده بین عدالت فضایی و رضایتمندی شهروندان در محلات نشان می‌دهد که در محلات گمرک، فیض‌آباد، سید جمال شمالی، حاج محمدتقی و سرچشمه ارتباط فضایی مثبت بوده است، بدین معنی که توسعه فضایی این مناطق برافزایش کیفیت زندگی و رضایتمندی آن تأثیر مثبتی دارد، هر چه در این محلات عدالت فضایی بیشتر شود باعث افزایش رضایتمندی خواهد شد.

تصویر ۷- رگرسیون وزنی جغرافیایی بر اساس سرانه کاربری و رضایتمندی

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.22.10.9]

نتیجه‌گیری

در کنار آرمان توسعه و پیشرفت در فرایند برنامه‌ریزی، وجود تعادل و هماهنگی بین نواحی موردنظر در برخورداری از مواهب توسعه امر ضروری است که در صورت عدم رعایت آن سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده نه‌تنها باعث توسعه نخواهد شد بلکه نابرابری‌های موجود را عمیق‌تر نموده و باعث رشد غده‌ای و ناهماهنگ با توان‌ها و ظرفیت‌های محیطی می‌گردد.

در این مقاله ابتدا هدف تبیین توزیع سرانه کاربری‌های از منظر عدالت اجتماعی بوده است ابتدا با استفاده از روش تاپسیس و با توجه به میزان سرانه کاربری‌ها در محلات، امتیاز هر یک از محلات به دست آمد. بعدازاین مرحله، با توجه به اینکه هدف اصلی مقاله سنجش میزان رضایتمندی شهروندان از امکانات موجود در محدوده موردمطالعه بود بر اساس نتایج پرسشنامه رضایتمندی از نحوه عملکرد مدیریت شهری سنجیده شد و سپس با استفاده از روش‌های آمار فضایی مانند رگرسیون وزنی جغرافیایی همبستگی فضایی بین نتایج حاصل از توسعه فضایی و میزان کیفیت زندگی با رویکرد ذهنی مشخص گردید. نتایج حاصل از رگرسیون وزنی جغرافیایی نشان داد که در محلات گمرک، فیض‌آباد، سید جمال شمالی، حاج محمدتقی و سرچشمه ارتباط فضایی مثبت بوده است، بدین معنی که توسعه فضایی این مناطق برافزایش کیفیت زندگی و رضایتمندی آن تأثیر مثبتی دارد، هر چه در این محلات عدالت فضایی بیشتر شود باعث افزایش رضایتمندی خواهد شد.

پیشنهادها

- به‌منظور ایجاد عدالت بیشتر، در مطالعات طرح جامع و تفصیلی به وجود امکانات و تسهیلات در محلات توجه شود و در صورت کمبود تسهیلات مختلفی در نظر گرفته شود.
- به‌منظور افزایش کارایی مکان‌های آموزشی – فرهنگی مانند مدارس، مساجد، فرهنگسراها در محلات فعالیت‌های چندبعدی و مختلط در نظر گرفته شود و از نظریه رشد هوشمند شهری و ترکیب کاربری‌ها استفاده شود.
- لازم است که برنامه ریزان و مسئولین در تدوین برنامه‌های شهری مشارکت مردم را در نظر بگیرند و از نظرات آن‌ها استفاده نمایند.
- بافت تاریخی–فرهنگی شهر کرمانشاه یکی از بافت‌های اصیل شهری است. برای حفظ این بافت تدوین طرح استراتژیک ضروری به نظر می‌رسد. همچنین در اجرای برنامه‌های اجرایی، از گروه‌های بومی و ملی دارای صلاحیت که اعتبار علمی و اجرایی خوبی دارند، استفاده شود.
- به‌منظور افزایش سرمایه اجتماعی مردم توصیه می‌شود برنامه‌های آموزشی مختلف برای زندگی شهری در محلات تهیه شود.
- برای توسعه مناسب شهر بافت فرسوده کرمانشاه پیشنهاد می‌شود برنامه استراتژیک شهری (CDS) تدوین شود تا ظرفیت‌های توسعه به نحو احسن معلوم شود. چراکه با توسعه همه‌جانبه شهر، سرمایه‌های اجتماعی مردم نیز افزایش خواهد یافت.

منابع

- اطهاری، ک. (۱۳۸۶). حاکمیت شایسته و ضرورت احیای حوزه عمومی. فصلنامه جستارهای شهرسازی، ۱۹ و ۲۰.
- داداش‌پور، ه. و علیزاده، ب و رستمی، ف. (۱۳۹۴). تبیین چارچوب مفهومی عدالت فضایی در برنامه‌ریزی شهری با محوریت مفهوم عدالت در مکتب اسلام. فصلنامه نقش‌جهان، ۱، ۷۵-۸۴.
- داداش‌پور، ه. و الوندی، ن. (۱۳۹۵). عدالت فضایی در مقیاس شهری در ایران؛ فرا مطالعه چارچوب نظری مقاله‌های علمی موجود. نشریه هنرهای زیبا، ۲۱، ۳.
- زاهدی مازندرانی، م. ج. (۱۳۸۲). توسعه و نابرابری. تهران: انتشارات مازیار.
- شکوی‌ای، ح. (۱۳۷۹). دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری. انتشارات سمت، چاپ چهارم.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.22.10.9]

- مارکوس، پ.،کونلی، ج.، نووی، ج.، اولیوو، آ.، پاتر، س.، و استیل، ج. (۱۳۹۱). در جستجوی شهر عدالت محور: بحث‌هایی در نظریه و تجربه شهری. مترجم: هادی سعیدی رضوانی و محبوبه کشمیری. سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران. تهران: موسسه نشر شهر.
- وارثی، ح. ر. (۱۳۷۸). بررسی تطبیقی توزیع خدمات عمومی از منظر عدالت اجتماعی، مطالعه موردی: شهر زاهدان. نشریه جغرافیا و توسعه، ۱۱.
- هاروی، د. (۱۳۷۹). عدالت اجتماعی و شهر. مترجمان: فرخ حسامیان، محمدرضا حائری و بهروز منادی‌زاده. تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، چاپ دوم.
- Bromberg, A. (2007). Why Spatial Justice. Critical Planning, 14.
- Dufaux, F. (2008). Birth announcement. Justice spatial/spatial justice. www.jssj.org.
- Fainstein, S. (2014). The just city. International Journal of Urban Sciences, 18, 1-18.
- Gray, R. (2002). The Social Accounting Project and Accounting Organizations and Society: Privileging Engagement, Imaginings, New Accountings and Pragmatism over Critique? Accounting, Organizations and Society, 27, 7.
- Martnez, J. (2009). The use of GIS and indicators to monitor intra-urban inequalities. A case study in Rosario, Argentina, Habitat International, 33, 1.
- Williams G., & Mawdsley, E. (2006). Postcolonial environmental justice: Government & governance in India. Geoforum, 37.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.22.10.9]